

De gelijkmaking in de plaatsnamen (Ortsnamenausgleich) I.

door H. DRAYE,
Aspirant N. F. W. O.

Plaatsnamen zijn een wezenlijk bestanddeel van de taal, hetzij als gewone appellatieven (noms communs) die hun beteekenis bewaard hebben, zooals de meeste „namen van niet bewoonde punten” (Flurnamen), hetzij als eigenamen (noms propres), die zoowel wat hun phonetischen vorm als hun begripsinhoud betreft, „versteend” zijn, zooals de meeste „namen van bewoonde punten” (Siedlungsnamen).

Uitgaande van de methode en de resultaten der woordgeografische studiën is het toponymisch onderzoek geleidelijk tot het inzicht gekomen dat ook de plaatsnamen, omdat zij appellatieven zijn of geweest zijn, onderworpen zijn aan de taalkundige en psychologische wetten die de vorming van aaneengesloten taalgebieden beheerschen.

In de woordgeografie is de gelijkmaking een zeer gewoon verschijnsel : indien voor eenzelfde zaak oorspronkelijk twee of meer woorden bestaan, dan verdringt één woord de andere en indien dit woord levenskrachtig genoeg is, zal het in een bepaald gebied de bovenhand behalen op al zijn mededingers die teruggedreven worden naar relictheidsgebieden. De gelijkmaking leidt naar de vorming van eenheidsgebieden.

In de toponymie is het begrip „gelijkmaking” gecompliceerd : men verstaat onder „Ortsnamenausgleich” niet alleen de nivelleerend-werkende uitzwerming van bepaalde mode-vormingen over geografisch en cultuurhistorisch afgebakende ruimten, maar ook de eenmaking van de toponomastische verscheidenheid die ontstaat wanneer menschen die een verschillende taal spreken hunne nederzettingen en de hun omringende natuur van namen voorzien.

De gelijkmakingstheorie werd vooral in de jongste jaren nader onderzocht naar aanleiding van kolonisatie- en taalgrensproblemen en aldus werden belangrijke methodische aanduidingen en waardevol vergelijkingsmateriaal samengebracht, waarop wij in deze bijdrage de aandacht wenschen te vestigen, met het oog op de in ons land te bestudeeren vraagstukken.

* * *

Reeds de grondleggers van de toponymische wetenschap hebben het bestaan van toponymische zones vastgesteld : bepaalde formaties komen groepsgewijze voor en verleenen aan een bepaald gebied zijn karakteristiek toponomastisch aspect. Deze geografische eenvormigheid werd meestal verklaard door de bekende theorie dat de Germaansche stammen over eigen specifieke toponymische middelen beschikten om hunne nederzettingen aan te duiden.

Zoo beschouwde W. ARNOLD streken waar *-ingen-* en *-weiler-*namen voorkomen als Alemannisch en deze waar *-heim-*namen optreden als Frankisch ; H. WITTE verwierp de stelling dat de *-weiler-*namen Alemannisch zijn en was van oordeel dat de *-heim-*namen gemeengoed zijn geweest van vele Germaansche stammen ; A. SCHIBER argumenteerde in dezelfde richting wat betreft de *-ingen-*namen en ontdekte tusschen *-ingen* en *-heim* alleen een onderscheid in den aard der nederzetting : *-ingen-*namen wijzen op stichtingen van boeren uit een of anderen Germaanschen stam, *-heim-*namen daarentegen wijzen, volgens dezen geleerden, Franckische „Herrensiedlungen” aan.

Kenschetsend voor deze verklaringen is het feit dat steeds een onmiddellijk verband gelegd wordt tusschen de toponymie en de kolonisatie : de toponymische kaart wordt beschouwd als een relict uit de periode van de volksverhuizing.

De moderne woordgeografie heeft de toponymisten gewezen op de mogelijkheid van een andere verklaring, die voor het eerst werd voorgestaan in het opstel van A. BACH „Die Ortsnamen auf *-heim* im Südwesten des deutschen Sprachgebiets” (1), waarin betoogd wordt dat de huidige verspreiding van de *-heim*, *-ingen* en *-ingheim*-toponiemen niet oorspronkelijk is, maar wel tot stand gekomen is ten gevolge van een „Namensausgleich”.

Bach veronderstelt dat de oude, van een psn. afgeleide pln. op *-ingen* oorspronkelijk alleen de bewoners van een plaats aangeduid hebben, terwijl de insgelijks een psn. bevattende formaties op *-heim* in den beginne de behuizingen en de hofsteden van deze menschen kenmerkten. In den landnametijd bestonden voor dezelfde nederzetting twee namen met een schakeering van betekenis naast mekaar : de mannen van een Hühilo heetten *Hühilinge* > *Heuchlingen* ; de nederzetting van Hühilo en zijn mannen heette *Hühilesheim* > *Heuchelsheim* ; de naastbestaanden van een Sigimar bestempelde men als *Sigmaringen*, hunne woonsteden als *Sigmarsheim*. Van het oogenblik af dat in het taalgebruik deze twee namen practisch synoniem geworden waren — en dit gebeurde door het feit dat de *-ingen*-formatie, doordat zij in den dat. plur. vorm (met locatieve betekenis) gebruikt werd, ook een plaats, een nederzetting kon aanduiden *Hühilinge* — *Zen Hühilingen* — moest een van de twee verdwijnen. Ook in de toponymie ontdekt Bach de werking van het bekend taalkundig vereenvoudigingsproces : „die Ortsnamen sind etwas Werdendes, Fliessendes, nichts Fixundfertiges ; dazu hat sie erst die Entwicklung gemacht”. Indien thans in een bepaald gebied de *-ingen*-namen overheerschen en in een ander de *-heim*-toponiemen, dan zal men daaruit slechts kunnen afleiden dat de taalkundige gelijkmaking in het voordeel van een dezer twee formaties gewerkt heeft. Slechts bij uitzondering kan men in de bronnen het verloop van deze gelijkmaking vaststellen, betoogt verder Bach, want op het oogenblik dat de oudste docu-

(1) *Wörter und Sachen* VIII (1923), 142-175.

menten ontstaan zijn, is het proces reeds voltrokken en zijn de pln. tot eigennamen geworden die het verband met de levende taal verloren hebben.

De hypothese dat naast den naam van de bewoners (*Hühlinge*, en later de jongere formaties op *-er*, *-man*, *-ma*, enz.) een naam voor de nederzetting zelf bestaan heeft (*Hühlesheim* en gelijkwaardig daarmee de jongere vormingen op *-leben*, *-hofen*, *-hausen*, *-dorf*, *-weiler*, enz.) waarvan er slechts één behouden bleef, legt het huidig groepsgewijze optreden van de Germaansche koloniatiesuffixen beter uit dan de „rationeele” theorie van Arnold. Meteen kan men ook aldus de contaminatievorming verklaren die in de grenszones van de *-ingen* en de *-heim* gebieden nl. *-ingheim* (**Hühlinchheim*) optreedt.

A. BACH heeft in zijn later verschenen werk „Die Siedlungsnamen des Taunusgebiets” (1), waarin de boven samengevatte theorie opnieuw verdedigd wordt, enkele duidelijke voorbeelden van contaminatievormen op *-ingheim* cartografisch medegedeeld.

In F. STEINBACH's „Studien zur westdeutschen Stammes- und Volksgeschichte” (2) werd de oude Germaansche stammen-theorie, na een critisch onderzoek van de verspreiding van de cultuurverschijnselen die deze stelling had doen ontstaan, wel definitief verworpen. Ook de plaatsnaamkunde kan volgens het oordeel van dezen geleerden, geen vaststaande gegevens aan de hand doen om de nederzettingsgrenzen van de Germaansche stammen af te bakenen.

De typische eenvormigheid der plaatsnamen in een bepaald gebied is de resultante van een gelijkmaking die bepaald wordt door geografische omstandigheden, waarvan de verkeersmogelijkheden de belangrijkste zijn, en vervolgens door cultuurhistorische factoren die vaak niets meer dan mode-verschijnselen zijn. Steinbach acht de

(1) *Bonn*, 1927, zie vooral blz. 179-188. Vgl. ook Bach's opstel: Die deutschen Namen auf *-ing-* in ihrer geschichtlichen und räumlichen Entwicklung. *Rhein. Viert.* X (1940), 77-90.

(2) *Jena*, 1926.

voorstelling van Bach dat oorspronkelijk voor éénzelfde plaats twee namen naast mekaar zouden hebben bestaan, te gecompliceerd en is van oordeel dat de *-ingen*-namen reeds in den landnametijd werkelijk „Siedlungsnamen” (en niet enkel „Insassennamen”) moeten geweest zijn ; met de toepassing van de woordgeografische methode in de toponymie, is Steinbach het eens.

Toch dient met E. SCHWARZ (1) de vraag gesteld te worden, of de ervaringen van de dialectgeografen zonder meer door de toponymisten mogen worden overgenomen : pln. zijn inderdaad niet zoo beweeglijk en veranderlijk als dialectwoorden, zij zijn verbonden met nauwkeurig bepaalde punten, zij zijn gewoonlijk slechts in een relatief klein gebied bekend, zij verstarren zeer vlug. Indien men niet kan ontkennen dat de voorwaarden waarmede in de woordgeografie en in de toponymie rekening moet worden gehouden, verschillend zijn, toch blijkt het anderdeels dat men in den huidige stand van het toponymisch onderzoek niet meer kan twijfelen aan het feit dat pln. in verschillende streken wijzigingen hebben ondergaan, die geleid hebben naar een gelijkmaking. Het moge volstaan in dit verband te verwijzen naar de vaststellingen van E. SCHRÖDER en van E. CHRISTMANN.

SCHRÖDER heeft bewezen dat de pln. den invloed van de hen omringende onomastiek ondergaan en dat zij vaak door hunne naburen worden aangetrokken (2).

Niet zeer bewijskrachtig is de hoofdzakelijk door een willekeurig ingrijpen van de XVIe eeuwse kanselarij-schrijvers te verklaren

(1) E. Schwarz, Die deutschen Ortsnamen als Geschichtsquelle. *Zs. f. Volkskunde* IL (1940), 1-26, zie vooral blz. 7.

(2) E. Schröder, Angleichung deutscher Ortsnamen an Namen aus ihrer Nachbarschaft. *Namn och Bygd* XI (1923), 41 - ; ook opgenomen in Schröder's Deutsche Namenkunde (*Göttingen*, 1938), blz. 177-186. — Vgl. ook A. Vincent, Toponymie de la France (*Bruzelles*, 1937), blz. 53 waar talrijke voorbeelden van „uniformisation par voisinage” worden medegedeeld.

kunstmatige uitbreiding van pln. op *-a* in Thüringen, Hessen en Franken, waarbij naar het voorbeeld van *Gotha, Salza, Kelbra, Bib(e)ra, Netra* (1141 *Naderaha*) (met $a < \bar{a} < aha$), namen zooals *Cölleda* (i. p. v. *Collidi*), *Sömmerda* (i. p. v. *Sumeridi*), *Röhrda* (i. p. v. **Röhrenried(e)*, 1273 *Rorinriet* = (*zem*) *rörinen riede*), enz. ontstonden. Niet alleen in de archiefstukken of in de kadaaster-plans, maar ook en vooral in de levende toponomastiek heeft de gelijkmaking van oudsher om zich heen gegrepen, hetzij dat pln. een fonetische assimilatie ondergaan (vaak onder invloed van nabijgelegen toponiemen), hetzij dat voor een bepaald bestanddeel van de pln. (zeer dikwijls het tweede lid van een samenstelling dat niet meer begrepen wordt), substitutie plaats grijpt. Best bekend is de gelijkmaking (door substitutie) ten voordeele van de *-ing-* of *-ingen-*afleidingen in Zuid-Duitschland : zoog. „onechte” *-ing-*namen vervangen diminutieven op *-lin* : *Vildeln, Villien, Fellyn* (= **Fildelin*) > *Villingen* ; formaties op *-arin, -erin* : *Vischarn* > *Fisching* ; dat. plur. : *Smidin* > *Schmieding* ; collectiva op *-ahi* : *Lintach* > *Linding* ; Slav. namen op *-ika, -icha* : *Sabinicha* > *Serning* ; Kelt. namen op *-acum* : *Atteriacum* > *Ettring* ; oude genit. : *Alberndorf* > *Albingdorf*.

Uit deze en andere voorbeelden concludeert Schröder terecht : „Das Ortslexikon und die Landkarte von heute geben kein Bild von der ursprünglichen Mischung die weit bunter war als sie gegenwärtig erscheint.”

In een merkwaardig opstel : „Die Ursachen der auffallenden Gruppierung der Siedlungsnamen auf *-heim* und *-ingen* in der Pfalz” (1) heeft E. CHRISTMANN gewezen op het feit dat dezelfde taal- en cultuurstromingen in de woordgeografie en in de verspreiding van *-heim-* en *-ingen-*namen een verregaand parallelisme hebben veroorzaakt.

De relictgebieden in woordgeografisch opzicht hebben ook in de Palts de oudere *-ingen-*namen als toevluchtsoord gediend (zoo b. v. rondom Landau), terwijl de groote natuurlijke verkeersaders de jongere appellatieven en ook de jongere *-heim-*formaties, van het Noorden uit, in het vroeger dicht aaneengesloten verspreidings-

(1) *Zs. f. Onf.* XII (1936), 96-107.

gebied der *-ingen*-namen hebben laten binnendringen. De inzi-peling van *-heim*-namen valt chronologisch samen met de politieke machtsuitbreiding van de Franken in Alemannië en Beieren en deze historische omstandigheid verklaart hoe de mode der *heim*-namen zich kon verspreiden in een gebied waar tot dan toe de *-ingen*-namen alleenheerschend waren geweest. In de 2de helft der VIIIe eeuw worden *-ingen*-formaties verdrongen door *-heim*-namen (één zeer duidelijk bewijs is *Geinsheim* : 774, 778 *Gunzingen* ; 790 *Gunzinheim*) (1) en op de grenzen van het door de *-heim*-namen veroverd gebied treft men de door Christmann, zoowel als door Bach, als contaminatie-vorm opgevatte *-ingheim*-afleidingen aan (zie kaartje I op blz. 97).

In de Palts ontstond in het raam van een nieuwe, in de VIIIe eeuw door de Frankische machtsuitbreiding geschapen politieke gemeenschap, een *-heim*-namen gebied dat zich duidelijk afteekende tegenover de streken waar de *-ingen*-namen bleven voortbestaan ; een voorbeeld van geografische gelijkmaking, tusschen twee toponymische bestanddeelen, die niets gemeens heeft met de nederzetting van Alemannen of Franken uit de landnameperiode.

Uit de studiën van Bach, Schröder en Christmann blijkt dus dat plaatsnamen, voor zoover zij tot éénzelfde taalgebied behooren, een taalkundige gelijkmaking kunnen ondergaan en dat de gelijkvormigheid van de topono-

(1) Andere, minder duidelijke, voorbeelden uit de Palts worden medegedeeld door G. Heeger, Die germanische Besiedlung der Vorderpfalz an der Hand der Ortsnamen (*Landau*, 1900), blz. 16-17 : Edigheim, 8/9 e. *Otinc-heim*, *Ottinc-heim*, *Otingen-heim* = vroeger *Otingen* ; Billigheim, 691/95 *Bolinc-haime* = *Bolingen* ; *Büdigheim, z. j. *Budenkeim*, *Budinkeim*, *Buthenkeim* = *Budinc-heim*, vroeger *Budingen* ; Zeiskam, 8/9 e. *Zezzinc-heim*, *Ceizingheim*, *Ceuzingheim*, later *Zeysenkam*, *Zeiskheim*, *Zeisenkeim* = *Zezzingen*, *Zissingen* ; Dürkheim, 946 *Thuringeheim* = *Turingen*, *Duringen* ; Maikammer (plaatselijke uitspr. *Määkäm*) uit *Maigheimer* (*marca*), oorspr. *Maingheim* = *Maging-heim*, *Maginc-heim* = oud *Maingen*, *Magingen*.

Talrijke andere voorbeelden uit Baden, Württemberg en Elzas bewijzen dat in de tweede helft der 8^e eeuw *-ingen* vaak door *-heim* vervangen werd ; deze nieuwe (secundaire) *-heim*-naam is soms blijven voortbestaan (*Dittigheim*, 8^e e. *Tutingen*) ; vaak echter heeft de *-ingen*-afleiding opnieuw de bovenhand behaald : *Böchingen* : 767-788 *Bochinheim*, *Buckkingheim*, *Buchinheim*, van 791 af echter *Bochingen*, *Buckingen* (Heeger, 16 ; Christmann, 106).

mastiek in een geografisch gebied op deze wijze kan worden verklaard.

Aansluitend bij de tot dusver behandelde vaststellingen heeft F. Steinbach in zijn reeds vermeld werk de theorie verdedigd dat de gelijkmaking ook kan opgetreden zijn bij plaatsnamen die tot twee verschillende talen behooren, dat de fonetische assimilatie, de vertaling van suffix of grondwoord ook mogelijk is tusschen Germaansche en Romaansche pln. (1).

In zijn „Germanisches Volkserbe” (2) heeft F. PETRI deze theorie aan feitenmateriaal getoetst en de „Ortsnamenausgleich” is de „methodische Achse” geworden van de verschillende conclusies die Petri uit de Germaansche pln. in de noordelijke Romania heeft meenen te mogen afleiden. Indien het nl. kan bewezen worden dat ten gevolge van fonetische assimilatie of vertaling, Germaansche pln. onkennelijk zijn geworden, dan wordt de bewijskracht van de Germaansche toponiemen die, niettegenstaande de werking van het gelijkmakingsproces, als relictten dus, bewaard gebleven zijn natuurlijk veel grooter. In dit geval dient dan ook de vraag gesteld te worden of de door G. Kurth, G. Des Marez en E. Gamillscheg vooropgestelde rechtstreeksche verhouding tusschen het aantal in Wallonië en Noord-Frankrijk (bewaard gebleven) Germaansche pln. en de getalsterkte van de Germanen die zich in deze gebieden gevestigd hebben, niet moet worden vervangen door een voor immer „onzekere verhouding” die in den „Ortsnamenausgleich” haar verklaring vindt.

Wij zien voorloopig af van een bespreking van de theorie van den „Ortsnamenausgleich” met betrekking tot het probleem van de Germaansche nederzetting in de

(1) Steinbach, Studien, blz. 176 en passim.

(2) Bonn, 1937. Over den „Ortsnamenausgleich” zie blz. 26-29 ; 717-767.

Romania : vooraf wenschen wij den invloed van de gelijkmaking te bestudeeren in de toponymie van gebieden waar ten gevolge van een jongere nederzetting, een historisch beter bekende, gemengde bevolking ontstaan is. In verband met de studie van de Germaansche kolonisatie werd herhaaldelijk gewezen op de noodzakelijkheid „de talrijke fundamenteele toponymische vaststellingen uit de verschillende grensgebieden samen te vatten” en op deze wijze de rechtmatigheid van de toepassing der gelijkmakingstheorie bij de verklaring van de Germaansche pln. in de Romaansche gebieden vast te stellen (1).

Welke wijzigingen ondergaan de pln. wanneer een gebied van taal verandert of wanneer, zooals meestal het geval is, een inzijpeling van anderstaligen, een min of meer doorgedreven tweetaligheid doet ontstaan? Hoe weerspiegelen zich in dit laatste geval de verhoudingen tusschen twee nationaliteiten in de toponymie?

Dit zijn de centrale vragen die het onderzoek van de toponymie in grensgebieden heeft trachten te beantwoorden.

Hier dient in de eerste plaats het belangrijk opstel van E. KRANZMAYER „Zur Ortsnamenforschung im Grenzland” (2) te worden vermeld dat hoofdzakelijk het Zuid-Beiersch grensgebied behandelt, waar Duitsche, Romaansche en Sloveensche dialecten met mekaar in aanraking komen en waar de toponymie duidelijke sporen van deze volks- en taalvermenging draagt.

A. Een zelfde plaats heeft vaak twee of zelfs drie ge-

(1) Zie Th. Frings' recensie over Germanisches Volkserbe in *Anz. f. dt. Altert. u. Lit.* LXXV (1938), 89 en F. Steinbach-F. Petri, *Zur Grundlegung der europäischen Einheit durch die Franken* (Leipzig, 1939), 56-57.

(2) *Zs. f. Onf.* X (1934), 105-148.

bruikelijke (1) namen die aan de twee of drie talen die in de nabijheid van de plaats gesproken worden, ontleend zijn : aldus ontstaan *plaatsnamen-paren* ;

B. Twee naburige plaatsen dragen denzelfden naam met dien verstande dat hij voor de eene plaats in een vorm optreedt die in eene taal thuishoort, voor de andere plaats een vorm aanneemt die aan een andere taal ontleend is : aldus ontstaan „*Doppelnamen*” of *doubletten*.

A. Wat de plaatsnamen-paren betreft, maakt K. terecht een onderscheid tusschen paren die door vertaling en anderdeels door ontleening ontstaan zijn : in het eerste geval blijft de beteekenis die de pln. in de oorspronkelijke taal bezit bij de vertaling in de nieuwe taal behouden en houdt men geen rekening met den fonetischen vorm ; in het tweede geval echter wordt alleen de fonetische vorm overgenomen d. i. aangepast aan het taaleigen van de zich opdringende taal, zonder dat men acht slaat op de beteekenis van den pln. Ten slotte bestaan er nog zoog. „vrije paren” (2) waarbij noch een semantisch, noch een

(1) Men kan, met Kranzmayer, niet genoeg nadruk leggen op de noodzakelijkheid de officieele plaatsnaamgeving die vooral in den modernen tijd dikwijls door politieke motieven geïnspireerd werd, buiten beschouwing te laten. Alleen de *gebruikelijke*, levende pln. kunnen in aanmerking genomen worden en bovendien zal men, vooral in grensgebieden steeds moeten rekening houden met de plaatselijke dialectische uitspraak.

(2) *Vrije pln.-paren* is een gelukkige 'vondst' van E. Kranzmayer ter aanduiding van het verschijnsel dat éénzelfde plaats, bij twee of meer taalgemeenschappen, met een eigen naam wordt aangeduid.

Men kan den term *dubbel-vormen* voorbehouden voor de twee naast-mekaar-bestaande vormen die uit éénzelfde toponymisch prototype ontstaan zijn ten gevolge van een parallele fonetische ontwikkeling in verschillende talen. Aldus zouden wij de onlangs nog door A. Carnoy (*Curiosa* onder de taalkundige doubletten in de Vlaamsche toponymie. K. V. A., V. en M. 1940, 135-43) bestudeerde „doubletten” eerder „dubbel-vormen” wenschen te heeten : uit **Oliacum* ontstond de dubbele vorm Vla. Liek en Wa. Oleye; enz.

Ten slotte kan men in het Ndl. *doubletten* heeten, wat Deutsche geleerden met den term „Doppelnamen” aanduiden (zie boven).

phonetisch verband tusschen de paar-vormende namen kan ontdekt worden en die hun oorsprong vinden in het feit dat namen uit twee verschillende talen oorspronkelijk ieder afzonderlijke plaatsen aanduiden en later op één enkele plaats werden samengetrokken ofwel omdat eenzelfde plaats in de verschillende talen van een eigen standpunt uit werd benaamd (1).

Voorbeelden van pln.-paren, door vertaling ontstaan, zijn volgens K. (p. 111) o. m. :

It. *Abbazia* (nabij Triëst) — Dt. *Abtei* — Slov. *Opatija* ;
Slov. *Bela* (= Weissenbach) — Dt. *Weissendorff* (uit **Weissenbachdorf*) ;

It. *Nosellari* — Dt. *Haslach* (Zuid-Tirol) (Rom. **Nucellârji* = hazelaarstruiken).

Voorbeelden van pln.-paren waaraan phonetische ontleening ten grondslag ligt, zijn zeer talrijk : de namen van de meeste groote steden zijn in de verschillende talen door ontleening overgenomen (It. *Trieste* — Dt. *Triest* — Slov. *Trst*), maar ook bij kléine gemeenten- of veldnamen komt volgens Kranzmayer's verklaring ontleening voor in :

Slov. **Chlevljach* (loc. plur. bij **chlevlje* = „bij de stallingen”) — Dt. *Kleblach* (vertaling komt voor in 1006-39 : *ad Stallun*) ;

Slov. *Crešnje* — Dt. *Tschröschen* (vertaling is ook „belegt” : *Kerschdorf*) ;

Wind. *Nerešovica* (Slov. *neres* = ever) — Dt. *Nessendorf* (XIIe-XIIIe eeuw *Nersendorf*) ;

Wind. *Došnja Ves* — Dt. Oude ontleening 1303 *Dahsendorf* ; jonge ontleening *Tessendorf* (*Töszendorf*) (2).

(1) Vgl. A. Vincent, *op. cit.*, blz. 23-24 : „Quand un nom de lieu est prononcé ou écrit par des gens parlant une autre langue que celle de l'endroit, il subit des *modifications phonétiques* légères ou importantes.

Dans les régions de frontière linguistique, certaines localités portent deux noms dont l'un est la *traduction*, complète ou partielle, de l'autre.

Enfin, dans ces mêmes régions, il arrive que les deux langues désignent un lieu par *deux noms de sens différent*.”

(2) Tweevoudige ontleeningen van dien aard zijn geen zeldzaamheid : voorbeelden bij Kranzmayer, blz. 129-31 ; 138-39.

Voorbeelden van „vrije paren” (K. blz. 143) zijn :
Feldkirchen — *Trg* (= Markt) (Karintië) ;
Giesshübel — *Olešnice* (= Erlenbach) (Bohemen) ;
Aldorf — *Bassecourt* (Fra. Zwitserl.) ; enz.

Vertaling en ontleening komen in pln.-paren niet willekeurig voor, maar zijn gebonden aan een complex van omstandigheden die Kranzmayer nauwkeurig opgespoord heeft.

De vertaling van een pln. is slechts dan mogelijk wanneer de pln. zijn beteekenis voor de ingezetenen bevolking nog niet heeft verloren en wanneer er bovendien tusschen de oude en de nieuwe bevolking een nauw contact tot stand gekomen is (1).

Wie heeft de pln. vertaald? De „Uebersetzende Schicht” behoort *gewoonlijk* tot de oude bevolking, betoogt Kranzmayer, en niet, zooals men bij den eersten aanblik zou meenen, tot de nieuwe. Dit blijkt, ten minste voor Karintië, o. m. uit het feit dat de Slovenen, wanneer zij Duitsch spreken, meer Deutsche vormen van pln. gebruiken dan de Duitschers zelf (K. blz. 117-18). In haar verkeer met den nieuwen leidendenden stand wordt de oude bevolkinglaag er spontaan toe gebracht haar eigen pln. te vertalen in de nieuwe taal, die zij vooraf heeft moeten aanleeren. Daaruit kan men vooreerst afleiden dat vertaalde pln.-paren, die dus tweetalige individu's veronderstellen, niet onmiddellijk na de nederzetting ontstaan, dat vertaling pas na ontleening op den voorgrond zal treden en vervolgens dat, hoe inniger de vermenging tusschen de twee bestanddeelen van de bevolking is, deste grooter het procent van de vertaalde- tegenover de ontleende paren in de namen-paren van een gebied zal zijn (zie tabellen op blz. 114 en 145). Uitgaande van deze vaststellingen zal men, wat den aard van de ontleende en van de vertaalde pln.-paren betreft, met K. logisch mogen vooropstellen dat het belangrijkste, het voor de wederzijdsche betrekkingen noodzakelijkste deel van de onomastiek zooals de namen van de stedelijke centra, deze van de groote land- en waterwegen, niet vertaald doch slechts ontleend worden. Daarenboven moet worden gewezen op het feit dat dergelijke namen meestal te oud zijn om nog een begrepen beteekenis te hebben. Vertaald worden dus door den band slechts namen van kleine nederzet-

(1) Vgl. A. von Jaksch, Ueber Ortsnamen und Ortsnamenforschung mit besonderer Rücksicht auf Kärnten. *Klagenfurt*, 1891, blz. 22 : „Ortsnamen können nur dann von einer Bevölkerung auf die andere übergehen, wenn eine Zeit lang ein friedliches Nebeneinanderwohnen beider stattgefunden hat.”

tingen en pln.-paren die op deze wijze ontstaan zijn, zijn meestal niet over wijde gebieden bekend, of althans niet gebruikelijk buiten het gemengd grensgebied.

Ontleening komt in de pln.-paren vaker voor dan vertaling omdat zij minder hooge eischen stelt : meer dan de helft der door K. onderzochte paren zijn op deze wijze ontstaan. Gewoonlijk worden pln. uit de oude taal ontleend [I], alhoewel overname uit de taal der jongere bevolkingslaag [II] in enkele gebieden kan worden vastgesteld.

[I] De oudste namen (van groote steden, stroomen, enz.) worden door de nieuwe bevolking rechtstreeks overgenomen, de *meeste* leenvormen zijn echter in den mond van de oude bevolkingslaag ontstaan en worden aan de nieuwe bevolking als opgedrongen. Dit tracht Kranzmayer te bewijzen door de klanksubstitutie — juister ware het volgens dezen geleerden van „Fremdlautgesetz” te spreken — die in de leenvormen voorkomt.

Aldus wordt b. v. in een bepaalde periode een Slov. *b* in Deutsche pln. overgenomen als *v* (1), terwijl in dezelfde tijdspanne een Rom. of Hong. *b* daarentegen vervangen wordt door Dt. *w* (geschreven *w* of *b*), zoodat tegenover mekaar staan : Slov. *Bela* — Dt. *Vellach* en It. *Bormio*, *Borgo* — Dt. *Wurms*, in den *Wurgen*; Madj. **Bükkös* — Dt. *Wichsberg*.

Deze tegenstelling meent K. (blz. 131-33) als volgt te kunnen verklaren : het Slov. klanksysteem kende geen *v* : de Slovenen hebben dezen klank aan het Duitsch ontleend en hun *Bela* als *Vellach* uitgesproken nadat zij Duitsch hadden leeren spreken ; in het Walsch en het Hongaarsch bestonden *b* en *v* gescheiden naast mekaar : de uitwisseling van Rom. en Hong. *b* en van Dt. *v* werd daardoor verhinderd. De wijze waarop de vreemde *b* bij de ontleening in het Duitsch wordt behandeld, wordt dus bepaald door het fonetisch systeem van de oudste taal, dat alleen door de ingeborenen beheerscht wordt en waarmee de opkomende taal niet nauwkeurig rekening heeft gehouden. „Das Altvolk schöpft das neusprachliche Gut” (2).

(1) Nadere bijzonderheden hierover vindt men bij E. Schwarz, Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle. *München-Berlin*, 1931 (Forsch. z. Deutschtum der Ostmarken II F., Bd. II), blz. 314-26 en in een opstel van denzelfden S. : Mehrfache Entlehnung von Ortsnamen. *Zs. f. Onf.* I (1925), 45-51.

(2) De stelling van Kranzmayer dat de oude bevolkingslaag

[II] Ontleeningen aan de taal van de jongere bevolkingslaag zijn in het door K. onderzochte gebied minder talrijk. In Istrië werden Sloveensche boeren-kolonies door de Italiaansche bevolking geabsorbeerd en de pln. die zij hadden doen ontstaan werden overgenomen : *Gradišče* (= burchtstal) > *Gradisca* ; *Gorica* (= kleine berg) > *Gorizia* (blz. 141). In het Lessinisch gebergte werden eveneens talrijke pln. van de Deutsche verwalschte kolonisten ontleend : *bei den Senkern* > *Zengheri* ; *Rausch* > *Raossi* ; *Roszbach* > *Rospoc* (blz. 142). Ook namen van middeleeuwsche burchten en kasteelen werden in het Duitsch-Slavisch grensgebied aan het Duitsch ontleend. Dat dergelijke namen (*Moosburg* > *Možbrg* ; *Seltenheim* > *Zalim* ; enz.) veel minder talrijk zijn in de Duitsch-Romaansche grenszone in Noord-Italië en Zwitserland, meent K. te kunnen verklaren door het feit dat in het Slavisch kolonisatiegebied dergelijke „Herrensiedlungen” ten overstaan van de verspreide Slavische nederzettingwijze veel sterker op den voorgrond getreden zijn dan in Zuid-Tirol en in Zwitserland, waar een gegroepeerde woonwijze oeroud ingeworteld was en waar een grondheerlijk bewoningssysteem geen ingang kon vinden. Hieruit zou blijken dat ook het voorafbestaande kolonisiatetype invloed heeft gehad op het ontstaan van toponymische leenvormen.

een overwegende rol speelt zoowel bij de vertaling als bij de ontleening van pln. in de taal van de nieuwe bevolking, heeft slechts een relatieve waarde, zooals K. zelf toegeeft : „In manchen Fällen ist ganz bestimmt das Umgekehrte zutreffender, indem die Neusprache selbst so, wie man bisher immer geglaubt hat, tatsächlich die Bildnerin war” (p. 133).

O. Lamprecht, Namenpaare in Steiermark, *Zs. f. Nf.* XIV (1938), 55-57, haalt een namen-paar aan waaruit duidelijk blijkt dat de pln. van het „Altvolk” (in casu de Slaven) door de Duitschers werden vertaald. In Midden-Stiermarken heet de bovenloop van een rivier *Ragawiz* (Slov. *rakavica*, Oud. Slav. *rak* = *Krebs*), de benedenloop van dezelfde rivier heet daarentegen *Kröiszenbach* (*krois* < *krewez* < *krebez* „Krebs”). Beide namen komen echter respectievelijk op Sloveensch en op Duitsch taalgebied voor, zoodat het logisch is aan te nemen, dat de Duitsch sprekende bevolking dit deel van de rivier dat door haar taalgebied vloeit, *Kröiszenbach* heeft geheeten, terwijl de Slovenen den oorspronkelijken naam hebben bewaard. Indien de Slovenen den nieuwen naam hadden doen ontstaan, waarom zouden zij hem niet hebben uitgebreid over den geheelen loop van de rivier?

De kwestie van de „Uebersetzende Schicht” moet nog nader worden onderzocht, alhoewel het waarschijnlijk is dat geen der beide mogelijkheden zal kunnen worden uitgeschakeld.

B. De toponymische doubletten ontstaan door vertaling en onderscheiden zich van de pln.-paren in zoover dat de vertaalde naam wordt overgedragen op een naburige, soms nieuwe nederzetting, op een kleinere bijrivier, enz.

De pln. *Plaschischen* (bij Maria Wörth, Karintië) uit Slov. *plešiče* = „Tanzplatz, Tanzboden”, vindt men als naam van een veld in een nabijgelegen bosch in den Duitschen vorm : *Auf dem Tanzboden* terug (K. 107). Naast mekaar liggen aan de Tirolsch-Beiersche grens de *Juifen* (< Rom. *giovo* = „Joch”) en de *Jochberg* (K. 116).

Het bestaan van doubletten of „Doppelnamen” werd reeds roeger opgemerkt. In 1891 betoogde A. VON JAKSCH (1) dat in Karintië naburige plaatsen namen dragen die in het Duitsch en in het Sloveensch hetzelfde beteekenen :

Kleinkirchheim — *Zirkitzen* (Slov. *cerkev* — dial. *cierkoû* = „kerk”);

(*Grosz*) *Kirchheim* — *Zirknitz* (naam van een kasteel, uitgebreid tot de geheele omgeving);

Eis (XIe e. *Mons Ferarius*) — *Ruden* (Slov. *ruda* = erts, metaal).

PRIMUS LESSIAK (2) ontdekte in hetzelfde gebied nog meer „Doppelnamen” en leidde daaruit af dat de toponymie van het Wendenland een mozaïkachtig aspect moet hebben vertoond.

Naast mekaar komen voor :

Zwickenberg (= *Zwischenberg*) — *Strieden* (Slov. **Srednje* = „in der Mitte gelegener Ort”);

Pflugern (= *Pflügern*) — *Pflausach*, *Plausach*, *Plusach* (Oud-Slov. loc. *v Plužach* = „bei den Pflügern”);

Mooswald — *Gschriet* (< Slov. *čret* = „Sumpfwald”);

Haselbach — *Leska* (= „Hasel”).

In een latere publicatie van denzelfden geleerden (3) treffen wij bovendien nog aan :

Hundsdorf — *Psein*, *Pisweg* < Oud-Slav. *pisu* = „Hund”;

(1) *Op. cit.*, 22.

(2) *Alpendeutsche und Alpenslaven in ihren sprachlichen Beziehungen. Germ. Rom. Monatschrift* II (1910), 274-288; blz. 276.

(3) Die kärntnischen Stationsnamen, mit einer ausführlichen Einleitung über die kärntnische Ortsnamenbildung. *Klagenfurt*, 1922 (Sonderdruck aus *Carinthia* I), 13, 86.

Bergl — *Görzberg* (*Görz* = Slov. *Gorica* = „Berglein”);
Sattelbogen — *Zeltschach* (Vgl. Oud-Slov. *sedličach* = „bei den Leuten am Sattel”);

Penk (1234-37 *Pench*, mv. van *Bank* = zandbank) — *an dem Pronde* (Oud-Slov. *prond* = zandbank);

Buiten de boven reeds geciteerde voorbeelden van „Doppelnamen”, vermeldt KRANZMAYER thans verder nog (blz. 119-120):

Asten (Ohd. *owista* = schaapstallen) — *Klawischk* (Slov. *chlevišče* = plaats met kleine stallen);

Vellach (ontleening uit Slov. *Bela* = „Weizenbach”) — de bovenloop van deze rivier heet *Weizenbach*;

Pielach (Ohd. *Bielaha*, ontleening uit Oud-Slov. *Béla* = „Weizenbach”) — bovenloop heet insgelijks: *Weizenbach* (1);

Sierning (< Oud-Slov. *Čirnicá* = „Schwarzenbach”) — *Schwarzau* (< *Schwarzache*);

Schlada (< Tsch. *slatina*) — *Säuerling* (beide bet. „mineraalwater, mineraalinhoudende moddergrond”);

Calliano (Volkslat. *caballidānum* = „Roszort”) — *Roszbach*, el *Rospóc*.

De hier medegedeelde lijst van „Doppelnamen” kan nog worden uitgebreid (2); zij volstaat echter om te bewijzen dat het naast-mekaar-wonen van twee menschen-groepelingen die een verschillende taal spreken in de toponymie ook op deze wijze duidelijk tot uiting komt.

In de toponomastiek van grensgebieden zijn pln.-paren en doubletten geen uitzondering: de door Kranzmayer verzamelde bewijsplaatsen zijn talrijk en algemeen verspreid. In de thans nog tweetalige grenszones is de eerste

(1) Een derde *Weizenbach* bij *Feldbach* in Stiermarken heeft volgens O. Lamprecht (*op. cit.*, 55-56) niets gemeens met *Vellenbach* en **Vellach* < **Bela*, zooals Kranzmayer p. 140 betoogt; *Weizenbach* en *Feldbach* (riviernaam die plaatsnaam geworden is) zijn twee verschillende namen: *Feldbach* (1188 *Źelwinpach*, 1368 *Weizenpach* ob *Vellenpach*, 1409 *Weizenbach* prope *Velnpach*, 1451 *Weissenpach* ob *Velpach*) verklaart Lamprecht door Ohd. *velwe* „Weide”, dus „Weidenbach” en niet Slav. **Bela* = „Weizenbach”.

(2) Men zie o. m. de door Kranzmayer opgegeven bibliografie blz. 120, voetnoot 1.

voorwaarde die pln.-paren, dubbel-vormen en doubletten heeft laten opkomen (nl. het naast-mekaar-bestaan van twee verschillende volks- en taalgemeenschappen) blijven voortbestaan; in het binnenland echter waar de tweetaligheid werd opgegeven, werden ook de tweetalige pln. uitgestooten. De algemeen aanvaarde assimilatie van ethnische en taalkundige minderheden krijgt in de toponymie haar neerslag door de gelijkmaking, die het oorspronkelijk toponymisch aspect van een gebied grondig kan wijzigen.

De relatief kleinste verandering ondergaat een pln. wanneer hij ontleend wordt: vaak blijft van zijn oorspronkelijken vorm nog iets bewaard; het primitief uitzicht van een pln. is echter absoluut onherstelbaar wanneer hij vertaald wordt: behoudens het geval dat hij voorkomt in een pln.-paar (en dit gebeurt meestal slechts in de gemengde taalgrenszone) zal men in de oorkonden een vreemdtaligen, synoniemen tegenhanger moeten ontdekken om de werking van den „Ortsnamenausgleich” te kunnen bewijzen. Gelet nu op het feit dat de oorkonden meestal niet zoo oud zijn als men wel zou wenschen en dat de assimilatie van taalkundige minderheden (of van numeriek talrijker, doch cultureel minder-hoogstaande bevolkingslagen) in het tijdsbestek van enkele generaties voltrokken wordt, zal het meestal een toeval zijn wanneer men den verdwenen „Namensvetter” zal kunnen aanwijzen.

Dat de gelijkmakingswet in het binnenland, het in grensgebieden ten deele bewaard gebleven tweeslachtig karakter van de toponomastiek heeft doen verdwijnen en dat dus de toponymie van een thans eentalig geworden gebied in den beginne niet noodzakelijk zoo eenvormig geweest is als men zelfs op grond van de oudste documenten zou kunnen meenen, bewijst Kranzmayer aan de hand van Deutsche pln. van het binnenland die niets anders zijn dan overblijfselen van namen-paren, waarvan de vreemdtalige

helft, die men slechts bij uitzondering in de oorkonden aantreft, verdwenen is.

„Der steirische Ort *Rottenmann* (alte Mehrzahlform) heisst in Urkunden des 11.-12. Jh. daneben auch Cirminach „bei den Roten”, vgl. altslovenisch *čirmínŭ* „rot”. Oder der steirische Ort *Thalheim* im Ennstal heisst in Urkunden des 15. Jh. auch *Tölern, Tölach*, vgl. slov. *Doljach* „bei den Talern”, frei übersetzt „Talheim”. Ein Einzelhof am Ulrichsberg im rein deutschen Teil Kärntens wird bald *beim Hasen*, bald *beim Seezen* genannt; zu Grunde liegt nhd. Hase, bzw. wind. *zéc* „Hase”... (enz.) (1).

Ook in het binnenland kan men dus niet twijfelen aan den invloed van de gelijkmakingswet, maar wanneer het er op aan komt de uitbreiding van het verschijnsel nauwkeuriger te bepalen of het procent vast te stellen van de pln. die oorspronkelijk niet, doch slechts door vertaling, ontleening, substitutie, aan de thans in een bepaald gebied algemeen heerschende taal eigen zijn, dan blijft elke schatting steeds voor een groot deel hypothetisch. Uit de groote verspreiding van de namen-paren en doubletten in grensgebieden kan men wellicht zekere conclusies afleiden voor de oorspronkelijke toestanden in de toponymie van het „Hinterland” en daaruit vervolgens dan besluiten dat de gelijkmaking aansprakelijk moet worden gesteld voor de uitstooting van de vreemdtalige pln.

Wanneer men veronderstelt, zoo redeneert Kranzmayer, dat het Germaansch-Slavisch grensgebied in Zuid-Karintië, Duitsch taalgebied zou worden, dan zou de Sloveensche helft van de aldaar voorkomende namen-paren wegsterven. In dit geval zouden niet minder dan 41 % van al de plaatsnamen, die wij thans als Sloveensche formaties beschouwen, als zuiver Duitsche pln. verschijnen; in Zuid-Tirol zou 1/3 en in het Zwitsersch grensgebied 1/4-1/5 van al de pln. ten gevolge van den „Ortsnamenausgleich” niet meer laten vermoeden dat zij niets anders zijn dan vertalingen („Uebersetzungslehnwörter”) uit een oudere toponymische laag (2).

(1) Kranzmayer, 115-116; vgl. ook 120-121.

(2) Ibid., 115.

Het ligt voor de hand dat de door Kranzmayer onderzochte gebieden op het stuk van de dubbelvormigheid en de daarop volgende gelijkmaking, een relatief duidelijk inzicht in de toponymische verhoudingen toelaten, omdat deze tot stand gekomen zijn door jonge kolonisatiebewegingen.

Afgezien van alle mogelijke resultaten van de nog steeds voortdurende discussie in verband met de numerieke (en cultureele) verhoudingen tusschen Gallo-Romanen en Germanen in de noordelijke Romania, zal men, alleen reeds ter oorzaak van het aanzienlijk chronologisch onderscheid, *a priori* moeten vaststellen dat de sporen die van deze vermenging in de toponymie zijn overgebleven, veel onduidelijker en vager moeten zijn dan deze die uit de tot dusverre onderzochte buurschap van Germanen en Slaven zijn bewaard gebleven. In dit verband zal men ook moeten bedenken hoe omzichtig het eerder schaarsche materiaal dat vooralsnog als tastbaar bewijs voor de werking van de gelijkmakingswet in onze taalgrensstreken kon worden samengebracht, zal moeten worden geïnterpreteerd.

Het is echter nuttig vooraf het mechanisme van de toponymische wijzigingen die door volksbewegingen veroorzaakt werden in enkele taalgrensgebieden nog nader te onderzoeken.

* * *

De D U I T S C H - S L O V E E N S C H E taalgrens in Karintië en Stiermarken, waarvan de toponymie boven reeds ter sprake is gekomen, werd bestudeerd in de reeds vermelde opstellen van A. VON JAKSCH en van PR. LES-SIAK (1).

(1) Naar officieele gegevens opgemaakte taalgrenskaarten zal men vinden in *Deutsche Erde*, voor Karintië in jg V (1906) tegenover blz. 112, voor Stiermarken in jg VI (1907) tegenover blz. 72.

Van het einde der VIIIe eeuw af zijn de Slovenen, die zich in de VIe eeuw in Karintië en Stiermarken gevestigd hadden, onder de heerschappij van de Beieren geraakt : de Duitschers vestigden zich in de vruchtbare vlakten en in de dalen van Beneden- en Midden-Stiermarken en verdrongen de Slovenen naar het hooger gelegen, beboschte heuvelland, waar zij zich zeer lang onvermengd hebben staande gehouden. Een langdurige volks- en taalvermenging was het gevolg van deze Germaansche nederzetting waarvan ook de toponymie zeer duidelijke ken-teekens bewaart : *ein dorf gehaizzen Sultzpach oder windisch Gatschach* (1375) — *Ramungsdorf haizzet windisch Pokaschnitzen* (1441) (Lamprecht *op. cit.*, 57). Een taalgrens in den eigenlijken zin ontstond pas in de XIIIe-XVe eeuw, nadat de nationale minderheden aan beide zijden opgeslorpt waren geworden. Dit gebeurde slechts volledig op Duitsch taalgebied terwijl aan de overzijde, thans nog Deutsche taaleilanden blijven voortbestaan. Deutsche auteurs hebben algemeen gewezen op het feit dat deze absorptie het natuurlijk gevolg is geweest van de cultu-reele overmacht van de Deutsche kolonisten en niet van eenig gewelddadig ingrijpen.

In de boven reeds vermelde „Doppelnamen” weerspiegelt zich het vredig samenwonen der beide nationaliteiten ; de toponymie van dit grensgebied vertoont echter nog andere verschijnselen die slechts door de wederzijdsche doordringing, die beheerscht wordt door de gelijkmakingswet, kunnen worden verklaard.

Typisch zijn hybriede pln. die gevormd werden met een (ontleend) Sloveensch bepalend woord en een Duitsch (soms vertaald) grondwoord : de dorpsnaam *Muggenau* (1136 *Mukirnowe*, 1145/47 *Mocrinowe*, 1160 *Mukkernowe*) is samengesteld uit Osla. **mokrina* (Nsla. *mokrina*) = „Nässe, Feuchtigkeit” en Mhd. *ouwe*, *owe* (Nhd. *Aue*)

= „Nasse Wiese, Sumpfwiese” (Lamprecht, 56); *Preschegupf* = *Birkengupf* (Slov. *breza* = berk); *Theissenegg* = *Eibenegg* (Slov. *tis* = taxus); *Schaumboden* = *Waldboden* (Slov. *šuma* = woud) (v. Jaksch, *op. cit.*).

Zelfs wat de plaatsnametypes betreft ontstaat bij Duitschers en Slovenen een zekere „gelijkmaking”, zoodat Germaansche samenstellingen b. v. psn. + *dorf*, vaak in Sloveensch taalgebied een tegenhanger hebben (psn + *ves*) en men van een „gemeenschappelijken stijl in de toponymie” kan gewagen. Deze formatie schijnt bij de Slovenen mode te zijn geworden onder Duitschen invloed: *Pinja Ves* verklaart Lessiak door *Alpinja* bij Ohd. *Alpwini* (dat men terugvindt in *Albersdorf*, 1150 *Albenesdorf* < *Alpwinesdorf* evenals naast mekaar voorkomen: *Encelna Ves* en *Enzelsdorf*; *Gunderska Ves* en *Gundersdorf*; *Rotmana Ves* en *Rottmannsdorf*; *Virnja Ves* en *Eiersdorf* (XIIIe e. *Eiringsdorf*, psn. *Iring*), enz. (Stationsnamen, 11-12).

Evenals in de Romania, Gallo-Romanen zeer vroeg Germaansche persoonsnamen hebben overgenomen, waaruit dan door een Gal.-Lat. afleidingssuffix *-(i)acum*, *Anderîk* — *Andericiacum* — *Andrezé*) ofwel (later) door samenstelling (Germ. psn. + Rom. *-court* of *-ville*, *Baddo* — *Badonvilliers*; *Bodo* — *Boncourt*) pln. gevormd werden, zoo ook heeft de Sloveensche adelstand dadelijk Deutsche namen aangenomen: bij samenstellingen psn. + *Ves* blijken de psn. in meer dan 50 % der gevallen van Sloveenschen en slechts in 37 % der gevallen van Sloveenschen oorsprong te zijn, terwijl ook in de Slavische afleidingsformaties op *-iče*, Deutsche psn. verscholen zijn: *Varpovče* < **Arpoviče* = Ohd. *Arpeo* (*Aripo*, *Aribo*); *Zoprače* < **Zelprače*, **Zelpratiče* = Ohd. *Selprât* (Stationsnamen, 13).

Ten slotte wijst Lessiak op de groote verwarring en

vermenging in de pln. van de Karintisch-Stiermarksche taalgrenszone aan de hand van een aantal voorbeelden waaruit blijkt dat zoowel naar den vorm als naar de beteekenis, Sloveensche in Duitsche pln. werden veranderd en omgekeerd.

Riegersdorf zou kunnen verklaard worden als *Rüdigersdorf*; ± 1250 heet deze plaats echter *Ruodigoysdorf*, waarin Slov. *goj* het Dt. *gér* vervangt en het Dt. *-fried* (Siegfried, Gottfried) vertaalt (Slov. *goj* = „Friede”) (Stationsnamen, 14).

Eberndorf heeft als ouderen vorm *Oeberndorf* = „bei dem oberen Dorf”. In 1106 vindt men echter *Dobrendorf* dat aanleunt bij *Dóbrla Ves* = Slov. psn. *Dobrun, Dobrin + ves*. Deze psn. werd „geëtymologiseerd” als *obrun, obrin, oberen*, waaruit *Oeberndorf* (*ibid.*, 98-99).

Emmersdorf is blijkens den vorm van 1280 *Edmarsdorf*, het dorp van *Edimar*. Voor Emmersdorf (nabij Klagenfurt) vindt men de vormen : 1136 *Zemrasdorf*, XIVe e. *Semraesdorf, Zemerstorf* die volgens Lessiak wijzen op Slov. *Smeravčiče* (Slov. *Smerče* i. p. v. *Smerčane* „Siedler im Fichtenwalde”, Slov. *smreka* = „Fichte”). Emmersdorf ware in dit geval dus een omvorming van het Slov. *Smerče, Smerčane*, in aansluiting bij den Dt. psn. *Sedumér, Situmar* (*ibid.*, 108).

Förolach, 1284 *Vörolach*, ± 1375 *Vörchlach, Vorhelach*, blijkt een kruising te zijn uit Slov. *Borovljach* loc. plur. bij *Borovljane* (Slov. *b* = Dt. *v* !) en uit Ohd. *vorhe*, Dt. *Föhre* (*ibid.*, 109).

Vertaling en begripsassociatie, ontleening en fonetische contaminatie hebben de oorspronkelijke verscheidenheid in de toponomastiek, waarvan de pln.-paren een tastbare uiting zijn, doen verdwijnen en aan de toponymie een eenvormig uitzicht gegeven.

De D U I T S C H - H O N G A A R S C H E taalgrens in het nabijgelegen Burgenland werd achtereenvolgens bestudeerd door E. MOÓR, Zur Siedlungsgeschichte der deutsch-ungarischen Sprachgrenze (1); de uitkomsten van deze studie werden echter grotendeels verworpen door

(1) *Ungarische Jahrbücher* IX (1929), 41-67; 230-255.

W. STEINHAUSER, Die Ortsnamen des Burgenlandes als siedlungsgeschichtliche Quellen (1).

De zeer rijke Hongaarsche plaatsnamenliteratuur — die ongelukkig meestal onbekend of ontoegankelijk blijft — bevat leerrijke vergelijkingspunten voor de studie van de gelijkmaking in de pln., omdat Hongarije bij uitstek het land is waar verschillende bevolkingslagen zich hebben opgestapeld (2).

De Hongaren — juister is het te spreken van Madjaren die in zeer nauw contact waren met Bulgaarsche en Turksche volksstammen — vestigden zich van het einde der IXe eeuw af in de zeer dun, hoofdzakelijk door Turken en Slaven, bevolkte gebieden. In het Westen van het land (Boven-Hongarije en Transdanubië) troffen de Hongaren waarschijnlijk nog overblijfselen aan van den Germaanschen stam der Quaden (*Quadi*), een deel van den stammenbond der Zweven (*Suebi* bij Caesar), die zich spijs de Slavische (Slovakische) nederzetting in de VIe eeuw, hadden kunnen staande houden. Aldus werden Germaansche oervormen van stroomen en rivieren (**Marahwō* > **Maraha*, **Nitrahwō*, **Granahwō*, **Wāg*) door Oud-Slovakische bemiddeling aan de Hongaren bekend (Morava, Nyitra, Garam, Vág). Tusschen Slaven en Hongaren moeten nauwe betrekkingen bestaan hebben zooals blijkt uit de plaatsnamen die te gelijkertijd in de beide talen ontstaan zijn : Hong. *Apony* — Slov. *Oponice* ; *Kas̄a* — *Kosice* ; *Léva* — *Levice* ; *Vác* — *Vacov* ; *Füle*k — *Filekov* en uit de pln. die gevormd werden, volgens de regels van

(1) *Mitt. d. öst. Inst. f. Gesch.* VI, 281-321. Een niet zeer lovende bespreking over de studiën van Moór en Steinhauser van de hand van W. Scheiner zal men vinden in *Zs. f. Onf.* XI (1935), 282-286. Van Steinhauser verscheen een kort opstel „Zur Ortsnamenkunde der deutsch-madjarischen Sprachgrenze” in de *Südostdt. Forsch.* I (1936), 302-05. — Taalgrenskaarten in *Deutsche Erde* IX (1910).

(2) Zie daarover het samenvattend opstel van Z. Jókay, Die ungarische Ortsnamenforschung, *Zs. f. Onf.* XI (1935), 260-280.

de Hongaarsche naamgeving, uit psn. van Slavischen oorsprong (*Noszlop, Veszprém, Tihany, Esztergom*) (Jókay, *op. cit.*, 274-75 naar Melich).

In het Hongaarsch hadden zooveel leenwoorden uit het Slavisch ingang gevonden dat men uit pln. van Slavischen oorsprong niet mag afleiden dat zij door Slavische kolonisten werden gesticht (1).

Voor al in het Duitsch-Hongaarsch grensgebied zijn de toponymische verhoudingen uiterst ingewikkeld : pln. van Hongaarschen, Slavischen en Duitschen oorsprong komen vermengd voor. Duitse vormen zijn vaak, met phonetische aanpassing uit het Hong. overgenomen (*Fidisch* < *Füzes*; *Güns* < *Gyöngyös*; *Antau* < *Ohong. Szantau*; *Gols* < *Gálos*; *Taden* < *Tétény*; *Kitsee* < *Köpcse*); soms werden zij als vertalingen uit het Hong. ontleend (*Hegykő* — *Heiligenstein*; *Széleskut* — *Breitenbrunn*; *Magyar-Ovár* — *Ungarisch-Altenburg*) (Jókay, 277), terwijl ander-

(1) Een zeer interessant voorbeeld is de naam van de Hongaarsche hoofdstad Buda-Pest. De bekende Hongaarsche toponymist J. Melich heeft in een opstel : *Der Name Pest (Zs. f. slav. Phil. XV (1938), 356-74)* vastgesteld dat *pest* (appellativum) in het Hongaarsch een leenwoord is uit het Bulgarisch-Slavisch en dat *pest* beteekent 1. oven (bak- kalkoven, enz.) en daar de primitieve oven bestond uit een groef in den grond of een hol in de rotswand, ontstond de meer algemeene bet. 2. groef, hol, berg, steenrots. Cfr „*Quandam foveam Meses pesth dictam*” (mész = kalk) (1401).

Pest is reeds in de X-XIe eeuw pln. geworden, maar als eigen-naam had *Pest* zijn vroegere beteekenis behouden, zooals blijkt uit het feit dat de Duitse naam van de op den linker oever van de Donau gelegen koninklijke stad, het huidige *Pest, Ofen* was : een pln.-paar door vertaling ontstaan ! Melich heeft talrijke bewijspplaatsen verzameld ; zoo wordt o. m. in verband met de verloving in 1211 van de latere Hl. Elisabeth met den landgraaf van Thüringen gemeld : „*copulatio nuptiarum celebratur Ungariae in civitate Ovena.*”

Ofen voor *Pest* verdween echter uit het taalgebruik en werd een aanduiding voor het op den rechter Donau-oever gelegen *Buda* (oorspr. Hong. psn.) doordat de huidige burchtheuvel, het huidige *Buda*, vroeger *Mons novus Pestiensis* heette (in tegenstelling met de insgelijks op den rechter oever van de Donau gelegen handelsnederzetting *Ó-Buda* (Altofen)).

deels ook Germ. pln. uit de periode vóór de Hongaarsche landname, door de Hongaren werden overgenomen.

W. Steinhauser heeft gepoogd te bewijzen dat pln. in het Burgenland reeds in de 1^e helft van de XIIe eeuw werden verduitscht.

Aldus werd in den pln. Jabing, Hong. Jobbágyi (nabij Oberwart) uit Ohong. **Joubágyon* (loc. bij **Joubágyi*) de Ohong. *ou*, ten laatste in de 1^e helft der XIIe eeuw vervangen door Mhd. *ou*, die dialectisch regelmatig ontwikkelde tot *ā* : **Joubágyon* > Mhd. *Joubegen* > *Jabing* (plaatselijke uitspraak : *jāwīŋ*). De Hong. psn. *Móric* (Maurits) gaf aanleiding tot den pln. **Mourüc* die thans in het Hong. **Móroc*, **Móroc* zou luiden. De Hong. vorm verdween echter in de XVe eeuw, maar **Mourüc* werd vooraf overgenomen door Duitschers : de plaats heet thans Marz (nabij Mattersdorf), plaats. uitspr. *mā(r)ts* ; enz. (1).

In verband met de taalgrensstudie worde hier terloops gewezen op pln. die ontstaan zijn naar aanleiding van een grensverdediging (2). De grens van het Hongaarsch nederzettingsgebied werd gevormd door een gordel van wouden en moerassen, die op de open plaatsen versterkt werd door een reeks van kunstmatig aangelegde hindernissen, die *gyepü* geheeten werden, en vóór dit stelsel *gyepü's* lag dan nog een onbewoond gebied, het zoog. *gyepüelve*. De namen van de torens, van de wegen, en van het geheele grensverdedigings- en bewakingsstelsel vindt men in de pln. terug en de lijn van de *gyepü's* valt bij benadering samen met de taalgrenslijn.

De talrijke geleerden die het ontstaan van de taalgrens in België verklaren door den laat-Romeinschen *limes belgicus*, waarmee zij soms de *kaster/chastre* pln. in verband brengen, zullen hier een interessant vergelijkingspunt kunnen ontdekken (3).

(1) Steinhauser, *op. cit.*, 297.

(2) Moór, *op. cit.*, hoofdstuk 3 „Ortsnamen nach Grenzsperrern” — Steinhauser, *op. cit.*, 285 e. v. — Jókay, *op. cit.*, 278.

(3) Ongetwijfeld moet er eenig verband bestaan tusschen de

De D U I T S C H - T S J E C H I S C H E taalgrens in het Sudetengebied werd op grondige wijze onderzocht door E. SCHWARZ in het reeds vermelde werk „Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle”. De methodische opbouw van dit werk moet beschouwd worden als een voorbeeld voor ieder historisch georiënteerd toponymisch onderzoek in een grensgebied en nergens werd de wederzijdsche beïnvloeding van verschillende volken en taalgemeenschappen in de toponymie nauwkeuriger onderzocht dan in het taalgrensgebied van de Sudetenlanden.

De opeenvolging van de bevolkingslagen is hier ietwat doorzichtelijker dan in Hongarije : omstreeks Chr. geboorte woonden in het Sudetengebied Germanen, die van de hun voorafgaande Illyriërs en Kelten stroom- berg- en stamnamen hebben overgenomen ; door de volksverhuizing werd de Germaansche bevolking zeer gedund, zoodat van het laatste derde der VIe eeuw af, Slaven de verlaten kolonisatiegebieden hebben ingenomen, terwijl op het einde der XIIe, doch vooral in de XIIIe en XIVe eeuw,

laat-Romeinsche grensverdediging, die zich een tijdlang aan de groote heirbaan van Bavai naar Keulen vastgeklampt heeft, en het ontstaan van de latere Vlaamsch-Waalsche taalgrens. Zelfs F. Petri schrijft in verband met het werk van H. Nesselhauf, Die spätrömische Verwaltung der gallisch-germanischen Länder (*Berlin*, 1938, Abh. Preuss. Ak. Wiss. 1938, Phil.-hist. Klasse, '2) waarin de theorie dat de limes de aanleidende oorzaak van het ontstaan der taalgrens in België geweest is, opnieuw wordt verdedigd (zie vooral blz. 49-79) : „Man wird dem 4. Jh. für die Frankisierung der später niederfränkischen Gebiete der Niederlande gewiss eine bleibende Bedeutung zuschreiben dürfen : es stiessen damals eben in den Saliern bereits jene Kräfte über Rhein und Maas vor, die später die weitere Entwicklung in die Hand nahmen. Sicherlich wären sie ohne das Vorhandensein einer militärischen Grenzverteidigung in Mittelbelgien schon im 4. Jh. entschiedener nach Süden vorgedrungen. Aber über diese allgemeinen Feststellungen und Mutmassungen kommt man nicht hinaus.” (F. Petri, *Römerstrassen und germanische Landnahme. Zs. f. Nf. XVII* (1941), 15-32 ; citaat op blz. 26.

de Germanen opnieuw op vreedzame wijze naar het Oosten zijn doorgedrongen en ook het Sudetengebied met geografisch afwisselend succes hebben geermaniseerd.

Iedere bevolkingslaag heeft nieuwe pln. doen ontstaan, doch telkens ook werden vele namen van de vroegere bewoners overgenomen en — door ontleening of vertaling — in de eigen toponomastiek ingeschakeld.

Hoe jonger de opeenvolging van twee bevolkingslagen is, hoe duidelijker de wijzigingen zijn die daardoor in de toponymie veroorzaakt werden en daarom willen wij uit het zoo afwisselend als rijke toponymisch materiaal van Schwarz in het bijzonder op ditgene letten, waardoor de vermenging van Tsjechen en Duitschers en de daaropvolgende afzondering tusschen beiden bestudeerd wordt (1).

In de assimilatie van de Tsjechische pln. door de Duitse kolonisten en omgekeerd onderscheidt Schwarz vijf verschillende verschijnselen :

1. *Ontleening.* Tsj. pln. kunnen woordelijk overgenomen worden maar ondergaan daarbij meestal een fonetische assimilatie.

2. *Suffixsubstitutie.* In Tsj. pln. die vaak gevormd worden door een bezit-aanduidend afleidingssuffix (-*ovů*, -*inů*, -*ji*, -*ici*, -*ovici*, enz. Schwarz, *op. cit.*, 55-59), wordt dit suffix vervangen door een Germaansch grondwoord, soms door een genitief-uitgang.

3. *Vertaling.* Tsj. pln. kunnen worden vertaald in het Duitsch en op deze wijze ontstaan de doubletten of „Doppelnamen” (2) die in het Sudetengebied echter schaarsch zijn.

4. *Verschillende namen.* Tsj. pln. kunnen een Duitschen tegenhanger krijgen zoodat éézelfde plaats in de twee

(1) Zie vooral het hoofdstuk : Namenberührungen von Deutschen und Tschechen, blz. 198-219.

(2) Vgl. boven blz. 371-72.

talen door verschillende namen wordt aangeduid (cfr de „vrije pln.-paren” bij Kranzmayer).

5. *Dubbele ontleening.* Pln. die uit het Tsj. ontleend werden, hebben niet altijd dadelijk ingang gevonden in het Dt. ; soms gebeurt het dat zij in een latere taalperiode, in een jongeren vorm, opnieuw worden overgenomen.

Deze verschillende middelen waarover een volk beschikt om een pln. van vreemde herkomst in den eigen toponymischen taalschat op te nemen, hebben ten slotte dit met mekaar gemeens dat zij uiteindelijk alle bijdragen tot het ontstaan van een eenvormig toponymisch gebied en dat zij dus kunnen beschouwd worden als zoovele uitingen van het streven naar toponymische gelijkmaking.

Ook in verband met de beteekenis van den „Ortsnamen-ausgleich” voor de verklaring van de toponymische kaart en voor de opheldering van nederzettingsfeiten, overtreffen de vaststellingen van Schwarz stellig de Duitsch-Tsjechische taalgrensproblemen.

I. *Overname of ontleening* van de reeds bestaande pln. is bij iedere inwijking van anderstalige kolonisten de meest voor de hand liggende oplossing. Evenals vroeger de Germanen niet alle Illyrische, Keltische en Latijnsche pln. door eigen namen hebben vervangen of zooals later de Slaven op hunne beurt vele Oudgermaansche pln. niet hebben doen verdwijnen (1), zoo ook hebben de Duitschers, die zich in een door Tsjechen bewoond gebied vestigden, vele namen eenvoudig weg overgenomen. Dit beteekent echter niet dat bij deze overname de vreemdtalige pln. als dusdanig bewaard bleef, want in den grond werden de vreemde pln. slechts „nagepraat”, uitgesproken zoo goed en zoo slecht als dit met de eigen phonetische mogelijkheden kon geschieden.

(1) Zie Schwarz, *op. cit.*, 7-46.

Tsj. *Psind* („Hundewasser”) „hoorden” Duitschers als **Sind* en schreven het *Zinna*; Tsj. *Hlinné* (hlina = leem) werd in het Dt. *Lihn*; Tsj. *Hradce* (grad = burcht) werd in het Dt. *Hradzen* geschreven, doch *ratsn* uitgesproken; Tsj. *Prichovice* is Dt. *Prschichowitz* doch in het levend taalgebruik *šichwitz*; immers *ps-, hl, hr, kons.* + *r* verbindingen kende het Mhd. klanksysteem, vooral in den Anlaut niet en daarom moesten zij bij ontleening worden vervangen of vereenvoudigd. Omgekeerd konden ook de Tsjechen niet alle Deutsche namen uitspreken en ook bij ontleeningen in deze richting, werden de moeilijkheden door „Lautersatz” of „Lautsubstitution” overwonnen (1).

Terecht merkt Schwarz op, dat uit de overname van een vreemdtaligen pln. niet zonder meer mag worden afgeleid dat op het oogeblik der ontleening, vreemdtalige bewoners op de bewuste plaats gevestigd waren. Vooreerst moet men rekening houden met het feit dat een vreemdtalige veldnaam (Flurname) precies door de nieuwe kolonisatie tot plaatsnaam (Ortsname) kan uitgroeid zijn: op de plaats waar na 1250 de Deutsche stad Politschka (Tsj. *Polička*) ontstaan is, trof men in de XIIe eeuw slechts weiden aan die *Poličky* (= „kleine velden”) geheeten werden. Zelfs indien de overgenomen naam vroeger reeds werkelijk een bewoond punt heeft aangeduid, dan nog zal men steeds moeten onderzoeken of hij niet voor een *nieuwe* stichting werd gebruikt: zoo is het in het Sudetengebied een vaak voorkomend verschijnsel dat een zeer kleine Tsjechische nederzetting tot een groot Duitsch dorp is uitgroeid, al bleef daarvoor de Tsjechische naam bewaard, of dat de naam van een burcht overgegaan is op een stad of een dorp die in de nabijheid ontstaan zijn: de stad *Leitmeritz* ontleent haar naam aan de Tsj. burchtvlak *Litomerice*. Door migratie kan een pln. ver buiten zijn omgeving worden overgedragen naar een nieuwe nederzetting: zoo heeft de stad Pilsen haar naam gekregen van de plaats die ten Z. O. van Pilsen ligt nl. *Alt-Pilsenetz* (Tsj. *Plzenec Starý*) die op hare beurt ontstaan was aan den voet van een ouden burcht, die in de oorkonden *Pilzen, Plizen, Plyzen* genoemd wordt (Schwarz, 140).

Uit dit alles blijkt dat de ontleening van een pln. niet veel leert over de bevolking waaraan hij ontleend werd, en nog minder over de verhoudingen van de oude en de nieuwe bewoners van een bepaalde plaats.

(1) *Op. cit.*, 199-200.

Wanneer men in het licht van deze vaststelling de pln. beschouwt die wijzen op de oudere bevolkingslagen van een bepaald gebied, dan zal men eerder sceptisch staan tegenover de gevolgtrekkingen die doorgaans uit een beperkt aantal pln. in verband met de getalsterkte van de bewuste bevolkingslagen worden afgeleid. Het feit immers dat alle mogelijke namen door eenvoudige overname tot pln. kunnen ontwikkelen en dat zij ten minste aan de fonetische gelijkmakingstendenzen onderworpen zijn geweest, zal een redelijk wantrouwen wettigen in de verwachting dat men door de toponymische kaart alleen de verschillende bevolkingslagen zal kunnen afdekken.

II. *Suffixsubstitutie* is in het Sudetengebied een vaak voorkomend verschijnsel omdat tusschen de Tsjechische en de Duitsche pln. die een persoonsnaam bevatten, een onderscheid bestaat, dat bij de wederkeerige overname dikwijls overbrugd wordt. Tsj. pln. worden bij voorkeur gevormd door psn. + bezit-aanduidend suffix; Dt. pln. daarentegen bestaan dikwijls uit psn. + appellativum (genitief-afleiding).

Wanneer een Dt. pln. in het Tsj. wordt ingeburgerd wordt het grondwoord vervangen door een bezit-aanduidend suffix :

- Dt. Oberleutensdorf 1357 *Luthwiniuilla* — 1355 *Lutwinow*, thans Litvínov (psn. *Liutwini*);
 Dt. Nollendorf 1407 *Nakleriuilla* — 1383 *Naklerzow*, thans Náklerov (Mhd. *nagelaere*);
 Dt. (Witschkowitz) 1347 *Dyetrichsdorf* — **Detrichovice* > **Jetrichovice* > *Vetrkovice* (*Dietrich*);
 Dt. Sollmus z. j. *Salmansdorf* — 1365 *Salmanow*, thans Zalmanov. (*Salman*); enz. (1).

Omgekeerd worden Tsj. suffixen vervangen door een Dt. genit. formatie :

- Tsj. *Smilov* 1196 *Szmilowa* — Schmidles, psn. *Smil*;
 Tsj. *Hrbov* 1387 *Hrbow* — 1720 *Herbes*, psn. *Hrb*;

(1) *Op. cit.*, 201-02.

Tsj. *Náhlov* 1379 *Nachlaw* — 1458 *Nachleins*, thans *Nahles*,
psn. **Náhel*; enz. (1).

of door een Dt. grondwoord :

Tsj. 1268 *Vyanka* = *U Janka* „beim *Janek*” — 1284 *Jenkezlag*
(= Schlag, Ndl. slag), thans Dt. *Janketschlag*;

Dt./Tsj. 1379 *Czelesreid dicta Sedlikow*, thans *Zettlesreut* (Tsj.
psn. *Sedlik*);

Tsj. z. j. *Stachowicze* — 1293 *Stachinwalde*, thans *Stachenwald*
(Tsj. psn. *Stach*); enz. (2).

Deze voorbeelden bewijzen dat de Duitsche kolonisten onmiddellijk na hunne nederzetting — met lette op *Vyanka* 1268 — *Jenkezlag* 1284 — Tsj. pln. in hun plaatsnamenschat hebben ingeburgerd, terwijl anderdeels de Tsjechen ook de Dt. pln. hebben aangepast : aldus ontstonden de hybriede vormingen die kenschetsend zijn voor alle gebieden waar twee verschillende volken hebben samengewoond.

Voor de kolonisatie-geschiedenis zijn dergelijke namen dan ook uiterst interessant, hoewel het niet altijd makkelijk is hunne historische bewijskracht te bepalen. Het type dat hier door Schwarz onderzocht wordt, nl. Slav. psn. + Dt. grondwoord of Germ. psn. + Tsj. afleidingsuffix, kan niet zóó geïnterpreteerd worden dat men bij het voorkomen van een pln. met een Tsj. psn. een Tsjechische nederzetting, en van een Dt. psn. een Duitsche stichting moet vooropstellen, want psn. zijn bij elke volksvermenging zeer vlug uitgewisseld geworden.

Naar den naam van den Tsj. grondheer *Slávek* heetten de Duitschers het huidige *Schlakkenwerth* in 1272 *Slaukenwerd*, terwijl de Tsjechen dezelfde plaats immer *Ostrov* genoemd hebben. Doch niet alleen psn. werden als bestanddeel van pln. overgenomen ; ook vreemde pln. als dusdanig werden ingeburgerd in de toponomastiek : *Zettlesreut*,

(1) *Op. cit.*, 171-79.

(2) *Op. cit.*, 202-03.

Zwarmetschlag, Taberesheim/Taveresheim zijn pln. die wat hun eerste bestanddeel betreft, wijzen op Slav. **Zetlik*, **Zwatmir*, **Dabr-*, alhoewel deze psn. niet in de Deutsche onomastiek zijn overgegaan.

Men zal deze tweeslachtige pln. niet kunnen uitleggen, zoo betoogt Schwarz, als kunstmatige vormingen van middeleeuwse oorkondenschrijvers; hun oorsprong kan alleen worden verklaard door de volksvermenging die noodzakelijk in iedere taalgrenszone bestaan heeft. Hier blijkt thans nog hoe verward de oorspronkelijke toestanden geweest zijn. In het Sudetengebied heeten Brättersdorf, Boidensdorf, Koschendorf bij de Tsjechisch-sprekende bevolking Bratřkovice, Bohdanovice, Košetice (en zijn afgeleid van de Tsj. psn. *Bratřik, Bohdan, Kořata*); daarentegen heeft de Tsj. pln. Herrlitz thans geen Deutsche tegenhanger alhoewel de plaats door Duitschers werd gesticht (1269 *Heroltsdorf*, 1378 *Heraltiz*). Mladetzko, 1250 *Mladecko*, werd verduitscht: 1250 *Mladotsdorf*, doch deze vorm heeft zich niet kunnen staande houden; daarentegen heet Stablowitz in het Dt. thans Stebelsdorf (1318-26 *Stebilsdorf*; 1397-1403 in Tsj. oork. *Stablovic*, 1408 *Stawlawicz*). In Oost-Moravië heeft het *Dyetrichsdorf* van 1347 het moeten afleggen tegen den Tsj. tegenhanger **Detřichovice*, thans Witršchkowitz; in Oost-Bohemen liggen de stad Pilnikau en het dorp Pilsdorf naast mekaar: beide zijn Duitsch en afgeleid van den psn. *Billung* waarvan **Billungsdorf*, dat in de XIVe eeuw als **Pilnikov* in het Tsj. werd overgenomen: 1360 *Pilunkstorff*, 1384 *Pylingsdorff* alias *Pilkniow*. De Tsj. leenvorm heeft zich dus, spijs de Dt. oorsprong van den pln. en spijs de verdwijning van de dragers van den naam *Pilkniow* > Pilnikau (plaats. uitspr. *pelnika*) kunnen opdringen, terwijl de oorspronkelijke vorm alleen voor het nabijgelegen Pilsdorf behouden bleef.

De beambten schreven in de oorkonden de pln. die gebruikt werden in de breede gemeenschap die draagster is van den toponymischen woordenschat en zooals het vanzelfsprekend is, dat door den dagelijkschen omgang Duitschers en Tsjechen mekaar taal moesten leeren begrijpen, zoo'ook is het natuurlijk dat Deutsche en Tsjechische pln. onderling niet ondoordringbaar konden blijven. Terecht concludeert Schwarz: „Diese Fähigkeit, den fremden ON sinn- und sprachgemäss dem eigenen Sprachschatz einzuverleiben, ist ein Zeugnis dafür, dass in den Berührungsgebieten eine genügende Anzahl von Leuten beider Völker vorhanden war, die die

andere Landessprache beherrschten. Die Sprachkenntnisse müssen also besser als heute gewesen sein. Das wird ohne weiteres verständlich, wenn man sich in das Wesen der deutschen Siedelbewegung des Mittelalters in den Sudetenländern hineindenkt. Es war eine friedliche Durchdringung des Landes in Zusammenarbeit mit den Behörden, die ja diese Bewegung leiteten, um möglichst viele Vorteile für sich herauszuschlagen. Die Sprachgrenze war noch nicht ausgebildet, sie ist ja erst in Auswirkung der deutsch-tschechischen Berührungen im Laufe der Zeit zustande gekommen. Deutsche und Tschechen lebten vielmehr untereinander und waren deshalb mehr aufeinander angewiesen... Seit dem 17. Jh. etwa haben sich zwei im grossen und ganzen feststehende Sprachgebiete ausgebildet, statt der früheren breiten Berührungsfläche gibt es jetzt nur eine relativ schmale Berührungszone" (*op. cit.*, 209).

III. Vertaling van pln. stelt een grondiger kennis van de twee betrokken talen voorop dan ontleening of suffixsubstitutie en de juistheid van de vertaling hangt dan ook af van den diepgang van het onderling contact tusschen de twee volksgroepen in een gemengd gebied.

In het algemeen wordt niet getracht pln. woordelijk te vertalen: veeleer poogt men den begripsinhoud in de nieuwe taal te vertolken. Door een preciese, woordelijke vertaling kan een pln. zijn oorspronkelijk karakter niet afleggen en blijft hij een vreemdeling in het toponymisch milieu. Nabij Brünn komt de Tsj. pln. Bosonohy voor: de Dt. vormen van 1259 *Bareuoz*, 1298 *Parfus*, zijn een juiste vertaling van dezen pln., daar Tsj. bosonoh „barfusz” beteekent. Bosonohy is een van de in het Tsj. vaak voorkomende spotnamen (1) die in het Dt., waarin men misschien **Barfuszdorf* of **Nacktdorf* zou verwachten, onbekend zijn.

Vergissingen zijn bij de vertaling van pln. lang niet uitgesloten: nabij Písecná, 1297 *Pyseczne*, werd in den koloniatietijd een burcht gebouwd die in 1346 *Santhpach*, thans Santbach (plaats. uitspr. *Zampach*) heet: Tsj. písek = Sand. Het dorp Písecná zelf, dat Dt. is, wordt in het Dt. Schreibersdorf genoemd omdat latere „vertalers” in den Tsj. vorm Písecná het appellativum písec

(1) Een ander voorbeeld van derg. ironische namen is o. m. Tsj. Holostrevy — Dt. Hollezzrieb dat volgens Schwarz, *op. cit.* 356, „Nacktschuhe” beteekent.

„Schreiber” vermoed hebben (Schwarz, 212). In Karintië wordt Slov. *Voglje* in de oorkonden der XIIIe e. terecht door *Winchlaren* vertaald; deze plaats draagt thans den naam *Kohldorf* (d. i. Kohlendorf) omdat Slov. *vojel*, naast „Winkel”, ook „Kohle” beteekent (Kranzmayer, 121); enz.

De boven vermelde voorbeelden van vertaling in pln. zullen volstaan om de werkelijkheid van het verschijnsel te bewijzen, zoodat wij de door Schwarz verzamelde items hier niet verder overschrijven (1).

IV. Vrije pln.-paren zijn dikwijls onoorspronkelijk; in vele gevallen kunnen zij echter oud zijn en opklimmen tot de nederzettingsperiode.

Dt. Lobenstein-Tsj. Uvalno vindt men reeds in 1289 aangeduid als: *Uvalen qui dicitur Lobenstein* — Dt. Märzdorf — Tsj. Breznice („Birkenbach”) heet ± 1300 *villa Martini, quae alias vocatur Brissnicz* — Tsj. Dubnice („Eichenbach”) — Dt. Hennersdorf staan zeer vroeg naast mekaar: 1409 *Dubnicz alias in Henrici-villa* — enz. (2).

De verklaring van den oorsprong van vrije pln.-paren kan slechts een op alle bijzonderheden ingaande detail-onderzoek aan de hand doen. In het Sudetengebied kan in bepaalde gevallen een Slav. dorpsgemeenschap omgevormd zijn geworden naar Duitsch model en daarbij ook een Duitsche naam gekregen hebben, terwijl de oude bevolking den ouden pln. bleef gebruiken; elders kan een nieuw Dt. dorp tot stand gekomen zijn vlak bij het Tsjechische zoodat beide naar buiten slechts één geheel vormden; een nederzetting kan in het Duitsch den naam van den stichter dragen en in het Tsjechisch naar den naam van de rivier, waarbij zij ligt, geheeten worden

(1) Zie Schwarz, *op. cit.* 210-13 en van denzelfden S., *Die Flurnamen des Bezirkes Gablonz (Prag, 1935. Sudetendeutsches Flurnamenbuch I)* waarin een hoofdstuk gewijd is aan „Flurnamen und Siedlungsgeschichte” blz. 154-160 met vele voorbeelden van vertaalde veldnamen uit XVIe eeuwse bronnen.

(2) Schwarz, *op. cit.*, 213-17.

(Märzdorf-Breznice); omgekeerd weer kan bij de Duitschers den naam van een waterloop overgegaan zijn op een stad of dorp, terwijl de Tsjechen voor dezelfde plaats, een veld- of streeknaam laten opkomen — de stad Eger kreeg haar Dt. naam van den Keltischen waternaam Eger (805 *Agara*, 1165 *aqua Egre*, *Oegre*) — de Tsj. naam Chéb, i. p. v. *Heb* = boeg, elleboog, was in den beginne de naam van een stuk land dat in de kromming van de rivier gelegen was — ; ten slotte gebeurde het dikwijls dat voor de naamgeving van nieuwe steden aangeknoopt werd bij een voorafbestaande Tsjechische nederzetting of burcht waarvan de naam bij de Tsj. bevolking bewaard bleef en tot het nieuw geheel uitgebreid werd.

De oorsprong van de vrije pln.-paren weerspiegelt treffend de willekeurige verscheidenheid in den aard der nederzettingen in den kolonisatietijd.

V. Dubbele ontleening van een pln. is een bewijs voor de onstandvastigheid der onderlinge betrekkingen tusschen de twee taalgemeenschappen : indien de oudst ontleende vorm geen ingang vond bij de nieuwe bevolking ofwel indien deze laatste zelf geabsorbeerd werd door het taalkundig milieu, kon dezelfde pln. bij gunstiger omstandigheden opnieuw worden overgenomen.

Bij de studie van de dubbele ontleening zal men daarom moeten rekening houden met het karakter van de inwijking en anderdeels zal men de chronologische betrekkingen tusschen de twee ontleende vormen slechts kunnen vaststellen door een onderzoek van den klankstand der beide betrokken talen en van de tusschen beide geldende klanksubstitutie in de periode van de ontleeningen.

Voorbeelden van tweevoudige ontleeningen van Slav. pln. in het Duitsch vindt men bij de vleet (1); bij de

(1) *Ibid.*, 218.

studie van de dubbele ontleeningen van Germaansche pln. door de Romaansch-sprekende bevolking in ons Zuiden, zullen wij dit zeer ingewikkeld vraagstuk nader onderzoeken.

* * *

Men zou misschien kunnen opmerken dat in dit overzicht van de toponymische wisselwerking tusschen Duitschers en Tsjechen maar weinig tastbare bewijsplaatsen van de gelijkmaking te vinden zijn.

Het past echter het begrip „gelijkmaking” nader te omschrijven.

Wanneer twee taalgemeenschappen met mekaar in aanraking komen, kan men van een gelijkmaking in de pln. gewagen indien voor éézelfde punt, twee verschillende pln. of twee verschillende vormen van éézelfden pln., die oorspronkelijk tot een verschillende taal behooren, naast mekaar bestaan en indien zij vervolgens op de eene of de andere manier gelijkvormig of gelijkwaardig worden, zoodat ten slotte een van beide *kan* verdwijnen uit het levend taalgebruik.

Het naast-mekaar-bestaan van twee verschillende namen voor éézelfde bewoond of onbewoond punt blijkt uit de *vrije pln.-paren*; dit van twee verschillende vormen van éézelfde pln. wordt bewezen door de *ontleening*, event. *dubbele ontleening* van voorafbestaande pln. door de nieuw aankomende bevolking.

Gelijkvormigheid ontstaat door *naam-* of *suffixsubstitutie* en gelijkwaardigheid door *vertaling*.

Wat hun oorspronkelijken vorm betreft, kunnen pln. die afkomstig zijn van een oude bevolkingslaag ofwel heelemaal verdwijnen door vertaling of naamssubstitutie, ofwel gedeeltelijk door suffixsubstitutie of door ontleening.

De gelijkmaking is noodzakelijkerwijze het minst vroeg

begonnen en dus het minst ver doorgevoerd in de taalgrensgebieden en daar zal men de verschillende toponymische verschijnselen, die onder den naam „gelijkmaking” samengevat worden, nog het best kunnen bestudeeren om analogisch te kunnen besluiten in hoever dezelfde verschijnselen in het „Hinterland” vroeger kunnen opgetreden zijn.

. Wat dit laatste betreft, hebben de opzoekingen van Schwarz ons heel wat geleerd. Op „Deckblatt 10” heeft S. alle Deutsche of verduitschte pln. samengebracht die vóór 1300 (ongeveer 200 jaar na het begin der Deutsche inwijking) in de oorkonden vermeld worden. Indien men de verspreiding van deze pln. vergelijkt met de huidige taalgrenskaart (de „Grundkarte”), stelt men vast dat Deutsche of verduitschte pln. omstreeks 1300 in het thans nog Deutsche taalgebied onbetwist talrijker zijn dan in de thans nog Tsjechische gebieden en dat de taalgrens in 1300 reeds „voorbereid” was ; maar anderdeels ook bestaan er op dit oogenblik nog groote afwijkingen tusschen de grenzen van de Deutsche en Tsjechische toponymische zones en de huidige taalgrens. Indien deze afwijkingen thans merkkelijk kleiner geworden zijn, is dit enkel toe te schrijven aan de gelijkmaking. Men kan dit met Schwarz (*op. cit.*, 368) ook anders formuleeren : „... die heutige Sprachgrenze ist als historisch entwickeltes Gebilde zu werten. Sie ist das Ergebnis der Auseinandersetzung deutschen und tschechischen Volkstums auf dem Boden der Sudetenländer.”

* * *

Ons onderzoek over de gelijkmakingsphenomenen in de verschillende taalgrensgebieden in Europa zetten wij in het tweede deel van deze bijdrage verder, doch thans reeds meenen wij, met het oog op de taalgrensstudie in het algemeen te mogen vaststellen dat de gelijkmaking in de

pln., een natuurlijk gevolg van de vermenging van twee taalgemeenschappen, een zeer belangrijke rol gespeeld heeft bij het ontstaan van taalkundig eenvormige, aaneengesloten toponymische gebieden die door de huidige taalgrenslijnen gescheiden worden.

Hoe langer hoe meer dringt de opvatting door dat vele taalgrenzen *geen* oorspronkelijke, tot de kolonisatie-periode opklimmende scheidingslijnen zijn : de Duitsch-Sloveensche taalgrens is ontstaan in de XIIIe-XVe eeuw en de Deutsche inwijking wordt in de VIIIe-X^e eeuw gesitueerd ; de Duitsch-Tsjechische taalgrens kreeg haar lijnvormig uitzicht in de XVIIe eeuw terwijl de Deutsche nederzetting reeds in de XIIe eeuw begon, zoodat tusschen het begin van de landname en het ontstaan van de taalgrenslijn in beide gevallen circa vijf eeuwen verlopen zijn, gedurende dewelke in een oorspronkelijk toponymisch gemengd gebied het gelijkmakings- en assimilatieproces doorgevoerd werd.

In andere gebieden echter schijnen natuurlijke hinderpalen en kunstmatige verdedigingsmiddelen de nederzetting, en het min of meer rechtstreeks daarbij aansluitend verloop van de taalgrenzen, beïnvloed te hebben : dit zou o. m. het geval zijn voor de Hongaarsch-Duitsche taalgrens — waarover wij echter niet goed ingelicht zijn — en ook, gedeeltelijk althans, voor de nog te behandelen afzondering van Duitschers en Wenden en van Engelschen en Denen. Maar ook in deze gevallen blijft de gelijkmaking hare beteekenis voor de vorming van toponymische eenheidsgebieden behouden, zooals zal worden aangetoond.
